

تسهیلات جاری
متن سخنرانی جناب آقای اسداله امیر اصلانی
مدیرعامل بانک ملی ایران

در عملیات بانکی بدون ربا، مورد عمل در نظام بانکی کشور، تسهیلات جاری وجود ندارد. در این نظام برخلاف بانکداری مبتنی بر بهره نیازمندیهای مالی مردم با تکنیک‌های مختلف تامین می‌شود. در نظام مبتنی بر بهره، بانک پس از حصول اطمینان از برگشت اصل و متفرعات وجوه پرداختی و اخذ وثیقه لازم، وام را با بهره مقرر به مشتریان پرداخت می‌نمود ولی در عملیات بانکی بدون ربا از روش‌های مختلف عقود اسلامی برای تامین نیازمندیهای مالی متنوع استفاده می‌شود و نیازمندیهای مختلف به اقتضای ماهیت آن به روش‌های مختلف تامین می‌شود. مثلاً برای ایجاد یک واحد تولیدی در گذشته مشتری با مراجعه به بانک و استفاده از وام بانکی نیاز خود را تامین می‌نمود ولی امروز بانک با مشتری مشارکت می‌کند و واحد تولیدی ایجاد می‌شود. برای امور تجاری قبلاً وام می‌گرفتند ولی در قانون عملیات بانکی بدون ربا با استفاده از عقد مضاربه با سرمایه بانک، و کار مشتری، معامله انجام می‌شود و سود به نسبت مشخصی تقسیم می‌گردد. این قبیل معاملات با اعطای وام از نظر ماهوی و حقوقی دقیقاً با یکدیگر اختلاف دارند. در معاملات اسلامی بانک ریسک‌پذیری دارد ولی اعطای وام بدون هرگونه مخاطره انجام می‌شود. مثلاً یک واحد تولیدی برای تامین دستمزد و

سایر هزینه‌های خود طی یک دوره تولید، به بانک مراجعه می‌کند و بانک محصولات واحد تولیدی را که فرضاً شش ماه دیگر آماده می‌شود با محاسبات خود به صورت سلف خریداری می‌کند و اگر هنگام دریافت کالا قیمت در بازار پائین باشد بانک متضرر می‌شود زیرا عوامل پیش‌بینی نشده شرایط بازار را عوض کرده است. بنابراین این قبیل معاملات با اعطای وام‌ها کاملاً متفاوت هستند. زیرا برای اعطای وام، بانک وثیقه کافی اخذ می‌کند و طبق قرارداد نسبت به وصول اصل و بهره مطالبات خود اقدام می‌کند، اگرچه ممکن است مشتری در این معاملات ضررهای فاحشی هم کرده باشد. بنابراین وام‌ها و روشهای اعطای تسهیلات بانکی از نظر ماهیت حقوقی و مآلاً مسایل مالی با هم متفاوتند. همانگونه که ملاحظه می‌شود در نظام بانکداری بدون ربا برای تجارت از عقد مضاربه، برای تامین نیازهای واحدهای تولیدی از مشارکت، برای خرید ساختمان‌های اداری و یا تجاری از اجاره به شرط تملیک، برای تامین نیازهای مواد اولیه واحدهای تولیدی از فروش اقساطی و برای تامین نیازهای ضروری اشخاص از قرض الحسنه استفاده می‌شود و لذا هر نیاز خاص با تکنیک (روش) خاص تامین مالی می‌شود. علیهذا بعضی از نیازهای مشتریان در آئین‌نامه و دستورالعمل‌های مورد عمل بانک‌ها دیده نشده است. یکی از این نیازها، نیازهای فوری و کمبودهای اتفاقی و غیرقابل پیش‌بینی مشتریان است. در شرایط فعلی بانکها برای تامین نیازهای امور تجاری در هر مورد با استفاده از عقد مضاربه، نیاز مشتریان را پاسخگو هستند و طبق دستورالعمل‌ها از مشتریان سؤال می‌شود چه کالاهایی را می‌خواهند خریداری نمایند، قیمت خرید و فروش چیست، از کجا خریداری می‌کنند و در چه محلی به فروش می‌رسانند و هر مورد به صورت یک پروژه (طرح) مورد بررسی قرار می‌گیرد. زیرا از نظر سیاست‌های پولی، بانک حق ندارد در آن تعداد از معاملات تجاری وارد شود که مثلاً سود مورد انتظار معامله از ۱۸٪ کمتر باشد. بنابراین بانک ناچار است موارد خاص را بررسی کند و در صورت تطبیق با مقررات نیازهای مالی مشتریان تامین نماید. این امر مستلزم صرف وقت است. حداقل زمان لازم به طور متوسط چهار روز است که شعبه بتواند مورد را به اداره اطلاعات بانک منعکس و اطلاعات مورد لزوم را دریافت دارد که این سرعت در مقیاس

متداول سرعت مطلوبی است. حال آن که یک بازرگان و یا صاحب یک واحد تولیدی در برخورد با بعضی از معاملات نیازمند است که تسهیلات بانکی در حساب جایش موجود باشد و با آن همانند پول نقد عمل نماید و این اشکال به مقررات مورد عمل بانکها وارد است چون مشتری بانک نمی تواند از تسهیلات بانکی مثل موجودی حساب جاری خود استفاده نماید و اعطای تسهیلات بانکی بسیار بطئی صورت می گیرد و از سرعت لازم برخوردار نیست. آیا این اشکال به بقیه روش ها و عملیات بانکی مورد عمل وارد است؟ به نظر می رسد این ایراد در ابعادی که فوقاً به آن اشاره شد به عملیات بانکی وارد باشد، ولی به کل روش ها و عملیات بانکداری بدون ربا وارد نیست زیرا، اصولاً مشتریان بانک ها را می توان به دو دسته تقسیم نمود:

دسته اول کسانی هستند که مشتریان دائمی بانک هستند، این مشتریان در طول یک دوره با توجه به حجم و نوع عملیات خود جهت دریافت تسهیلات مختلف بانکی به دفعات متعدد به بانک مراجعه می کنند.

دسته دوم مشتریانی هستند که بعضاً با توجه به نیازی که برای آن ها پیش می آید و یا بر اثر وجود شرایط خاصی به بانک مراجعه می کنند. مثلاً کسی که بخواهد خانه ای بخرد و یا بسازد به بانک مراجعه می کند و در طول زندگی خود احتمالاً یک یا دو بار دیگر بخواهد آن را تعویض نماید. این گونه افراد مشتری دائمی بانک نیستند و در شرایط خاص به بانک مراجعه می نمایند. برای رفع این قبیل نیازها بهر حال باید مشتری به بانک مراجعه نماید، اسنادش را ارائه داده و از وام و یا تسهیلات بانکی استفاده نماید در هر دو نظام نوع معامله مستلزم صرف وقت بوده و اعطای تسهیلات بر طبق مقررات قانون عملیات بانکی بدون ربا بطئی تراز اعطای وام مسکن بر اساس سیستم قبلی نمی باشد و یا مثلاً مشتری می خواهد ماشین های نساجی و یا ماشین های تراش تهیه کند در هر دو سیستم او باید به بانک مراجعه کرده، شرایط و وثایق خود را به بانک اعلام نماید و از وام و یا تسهیلات بانکی استفاده نماید. در این قبیل موارد و یا در ارائه خدمات بانکی اشکالی به عملیات بانکی بدون ربا وارد نیست، ولی مشتریان دائمی بانکها نیازمند هستند که اعتبار خود را در بانک مشخص و برقرار نمایند تا بتوانند به جای آن که هر بار در

زمان نیاز به بانک مراجعه نمایند، ترتیب خاصی بدهند که بدون تاخیر نیازمندیهای خود را بر اساس اعتبار مشخص شده قبلی مرتفع نمایند و مشتری نمی تواند معاملات فوری را ۸ تا ۱۵ روز به تعویق بیندازد، زیرا ماهیت این قبیل معاملات به گونه ایست که ممکن است طی یک دو روز بعدی مشتری دیگری به فروشنده مراجعه نماید و فروشنده، معامله را با مشتری دوم انجام دهد و در مقابل خریدار اولی تعهدی را نپذیرد. بنابراین مشتریان دائمی بانک نیازمند تسهیلات فوری هستند. قبلاً بانکها نیز با شناسایی و تشخیص اعتبار این دسته از مشتریان قبل از این که نیاز مالی بخصوصی مورد نظر باشد، حدودی را در نظر می گرفتند که مشتری بتواند حداکثر تا آن حدود در مواقع ضروری از وام و اعتبار بانکی استفاده نمایند. تعیین ظرفیت و بهره برداری از اعتبار و بررسی امکانات بازپرداخت افراد و موسسات و نهایتاً اعطای اعتبار از دقیق ترین عملیات بانکی بوده و بانکها مجبور بودند به منظور حفظ منافع خود و جلوگیری از سوخت منابع در انتخاب این دسته از مشتریان و اعطای اعتبار به آنان دقت کافی مبذول نمایند. میزان اعتبار مشخص و یا حد اعتبار (Line of Credit) در یک زمان معین در اختیار مشتری قرار می گرفت و در پایان دوره بر اساس شرایط، مورد تجدید نظر قرار گرفته و حدود آن به همان میزان تأیید، کاهش و یا افزایش داده می شد و یا کلاً باطل می گردید.

همانگونه که فوقاً اشاره شد نظام بانکداری فعلی پاسخگوی نیاز این مشتریان نمی باشد. در حالی که در قانون عملیات بانکداری بدون ربا این امکان وجود دارد که بتوان به همان صورت عمل کرد و با توجه به روش های دقیق نوع عملیات طوری تنظیم گردد که عملیات ربوی نباشد. پیشسناد این گزارش این است که در مقررات مورد عمل بانکها، تسهیلات جاری برقرار گردد و بازرگانی که به بانک مراجعه می کند عیناً مانند روش فوق، صلاحیت های کاری، حسن شهرت، دارایی های منقول و غیر منقول تجربه و حجم کار را و مورد شناسایی قرار گیرد و سپس با توجه به شرایط خاص خود بتوان تا سقف مشخصی و مثلاً برای مدت یک سال با وی مضاربه نمود. مشتری می تواند از این تسهیلات به دو صورت استفاده نماید، یا مانند معاملات مضاربه فعلی فقط در یک معامله به کار گیرد و یا معاملات متعدد انجام دهد. مکانیزم عمل به گونه ایست که مشتری

هر وقت چک صادر نماید حسابش بدهکار می‌شود. بنابراین در آخر دوره کل بدهکارهای حساب مبالغی است که بانک به مشتری پرداخت نموده است و بستانکار این حساب مجموع معاملاتی است که با استفاده از تسهیلات جاری انجام شده است. این عملیات در یک حساب جاری مخصوص که برای این قرارداد افتتاح گردیده است ثبت می‌گردد و سایر عملیات مشتری در این حساب جاری ثبت نمی‌گردد. البته هدف این گزارش این نیست که وارد جزئیات عملیات مربوط به این گونه تسهیلات گردد که این امر مستلزم کار دقیق‌تر می‌باشد ولی به طور کلی نشان می‌دهد که با توجه به مقررات مضاربه و احتمالاً مشارکت مدنی امکان اعطای تسهیلات جاری در قانون عملیات بانکی بدون ربا وجود دارد و میزان تسهیلات بانکی در یک طرف حساب، مقدار فروش در طرف دیگر حساب و ارزیابی موجودی کالا به قیمت روز در محاسبات مربوط به میزان سود هر یک از طرفین منظور می‌گردد.

مبانی فقهی این نوع تسهیلات نیز با حضرت آیت‌الله رضوانی مورد بحث قرار گرفت و از نظر ایشان انجام این قبیل معاملات از نظر شرعی کاملاً بلامانع و بدون اشکال است. با برقراری این روش، بانکها می‌توانند قراردادهای مضاربه مربوط به امور بازرگانی را نیز به این شکل تنظیم نمایند و تمام تشریفات مربوط به بررسی‌های موردی حذف شود و هم چنین می‌توان از این روش در مشارکت با واحدهای تولیدی استفاده نمود و سود به نسبت سرمایه تقسیم گردد و احتمالاً اگر حق عاملیتی از طرف بانک به مشتری داده شود، حق عاملیت مشتری نیز منظور گردد.

امید است که پیشنهاد موضوع این گزارش توسط سمینار به شورای پول و اعتبار ارائه گردد و با انجام یک کار کارشناسی دقیق در آینده نزدیک این تسهیلات در سیستم بانکی برقرار شود.

در محافل بین‌المللی نیز همیشه این مسئله عنوان می‌شود که به عملیات بانکی بدون ربا، یا بانکداری اسلامی این اشکال وارد است و من امیدوارم همانطور که ما در ارائه روش‌های متنوع در بانکداری اسلامی پیشقدم بوده‌ایم بتوانیم در رفع این اشکال نیز راه حل مناسب ارائه نمائیم.

از دیگر مسایلی که ضرورت دارد در رابطه با پیشنهاد به آن اشاره شود مسئله نظارت است زیرا وقتی که بانک منابع خود را در اختیار یک بازرگان و یا یک شرکت قرار می‌دهد چگونه صحت عملیات معاملات را کنترل کند و به قیمت‌های مربوط به خرید و فروش کالاها که از طرف مشتری اعلام می‌شود، اعتماد نماید. همانگونه که در سمینار سال گذشته نیز پیشنهاد شده است ضرورت دارد برای تسهیل عملیات مضاربه و مشارکت به طور کلی و تسهیل عملیات مربوط به تسهیلات جاری به طور اخص، یک سیستم اطلاعاتی بسیار تفصیلی وجود داشته باشد و یک بولتن روزانه یا هفتگی قیمت تمام کالاها را اعم از خرده‌فروشی و عمده‌فروشی با تقسیم‌بندیهای بانک مرکزی یا وزارت بازرگانی ارائه دهد و این بولتن در اختیار شعب بانک‌ها قرار گیرد. در این صورت اگر حساب فروش کالاها یک شرکت را بخواهیم کنترل نمائیم با استفاده از بولتن می‌توان قیمت‌ها را در تاریخ‌های اعلام شده کنترل نمود و در صورتی که قیمت‌ها با انحراف کمی از قیمت‌های بولتن باشد صورت حساب‌ها را مورد تأیید قرار داد ولی در صورت وجود اختلاف فاحش مسئولیت زیان حاصل از عملیات را به عهده مشتری قرار دهیم. بدین ترتیب ضرورتی ندارد که بانک برای کنترل عملیات ناظرهای متعدد به کار گیرد، بلکه با استفاده از بولتن و آموزش همه کارکنان، کنترل عملیات به سادگی اعمال می‌شود. لذا ضرورت دارد که با هماهنگی بانک مرکزی و مشارکت کلیه بانکها این نشریه را برای استفاده سیستم بانکی و مردم منتشر نمود و امید است با برقراری روش‌های اتوماسیون در نظام بانکی بتوان تعداد معاملات را نیز کنترل کرده و صحت عملیات مضاربه و مشارکت مدنی را در حد مطلوبی تنظیم نمود.